

DOI: 10.31499/2307-4906.1.2018.134923
УДК 37.012:930.2:929"187/191"(477)(045)

Ірина Розман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філологічних
дисциплін та соціальних комунікацій
Мукачівського державного університету

ПОЧАТКИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Вивчення педагогічних персоналій – один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної історико-педагогічної науки. Це актуалізує потребу осмислення початків зародження української педагогічної біографістики, позаяк проблема має дискусійний характер. У статті проаналізовано доробок дослідників, які жили і працювали в Україні в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. (М. Маккавейський, М. Демков, І. Сікорський, М. Григоревський, І. Созанський, Л. Соколов та ін.) та здійснили перші спроби вивчення біографій і творчої спадщини відомих українських і зарубіжних діячів освіти і педагогіки. З'ясовано етнічне походження, професійну приналежність, ідейні і наукові погляди педагогів-біографів, що жили і працювали в Україні за вказаного періоду.

Показано складний, суперечливий процес формування української педагогічної біографістики в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. Його визначальною тенденцією стало виокремлення із російського «біографічного контенту», тому її становлення відбувалося мляво й невиразно. Більшість дослідників педагогічних персоналій були представниками Російської православної церкви та уродженцями Росії, які обіймали високі посади в керівництві духовними навчальними закладами на українських землях, тому виступали захисниками самодержавства і переважно критично ставилися до західних педагогічних ідей. При цьому, представники ліберальної інтелігенції, зокрема й через переклади творчої спадщини та біографічні нариси про відомих зарубіжних педагогів, сприяли популяризації їхніх ідей в українському культурно-освітньому середовищі.

Виявлено національно орієнтований «струмінь» педагогічної біографістики на західноукраїнських землях, який формувався не стільки в площині педагогічної думки, скільки у форматі просвітництва з метою популяризації творчої спадщини і громадсько-культурної діяльності знаних діячів українського національного руху.

Ключові слова: біографія, педагогічна біографістика, біографічний метод, педагогічна персоналія, історико-педагогічна наука.

The study of pedagogical personalities is one of the priority directions of the development of modern historical and pedagogical science. The article analyzes the work of researchers who lived and worked in Ukraine in the last third of the nineteenth and early twentieth century and made the first attempts to study the biographies and creative heritage of prominent figures in education and pedagogy. During this period there is a complex and to some extent a contradictory process of Ukrainian pedagogical biography science formation.

The article is an attempt to justify the theoretical and methodological foundations of biographical researches in the field of education, on the basis of developments in the field of literary, historical and sociological Biography Studies. Substantiates the importance of recourse to the sources of national science and culture through microhistory of individual to create a complete history of the Ukrainian ethnos.

The author states the fact of the origin and formation in Ukraine in the last third of the nineteenth century – the beginning of the twentieth century of scientific pedagogical biography science, primarily on the territorial grounds because in spirit and thematic-content orientation it actually was not separated from the imperial Russian historiography. The article analyzes the nationally oriented «stream» of pedagogical biography science in the Western Ukrainian lands which was formed not so much in the plane of pedagogical thought as in the format of enlightenment in order to popularize the creative and socio-cultural activities of well-known figures of the Ukrainian national movement. Describing the main trends and milestones in the development of concepts of biographical components history of pedagogy defined period, the author analyzes features of functioning of scientific biography in the educators' work of the specified period.

At the root of Ukrainian scientific pedagogical biography science formation was M. Makkaveiskyi (1864–1919), a native of Chernigov, a graduate of the Chernihiv seminary, later of the Kyiv Theological Academy, where he worked at the Department of Pedagogy, author of about 10 works on the life and work of foreign teachers, he can be considered as the initiator of the biographical direction in the Ukrainian pedagogical comparative studies.

Key words: *pedagogical biography science, biographical method, historical and pedagogical science, biography.*

Вивчення педагогічних персоналій становить один із один з пріоритетних напрямів розвитку сучасної історико-педагогічної науки, що засвідчує поява численних дисертації, монографій, статей, присвячених знаним і маловідомим діячам, які зробили реальний внесок у розвиток освіти і педагогічної думки України. На такому тлі актуалізується потреба аналітичного осмислення початків зародження української педагогічної біографістики, позаяк ця проблема має дискусійний характер. Методологічно важливою для її розв'язання є рефлексія О. Сухомлинської, згідно з якою «зародження педагогічної біографії» відносяться до ХІХ ст.,

бо лише на початку цього століття «цілком сформувалася» сама біографія як жанр літератури і напрям наукового пізнання. Життєписи педагогів і діячів освіти більш раннього періоду, за думкою вченої, доволі «бідні на факти», позаяк їх важко виокремити й описати [7, с. 7]. Подібні орієнтири дають методологічні розробки О. Адаменко, Г. Белан, Н. Дічек, Т. Завгородньої, Н. Побірченко та історіографічні праці Н. Гупана [2] й інших дослідників (І. Тонконог [9], О. Хмельницька [12] тощо). Однак ця проблема потребує поглибленого осмислення у контексті сучасного наукового історико-педагогічного дискурсу.

Мета статті полягає у виявленні, аналізі, систематизації доробку дослідників, які жили і працювали в Україні в останній третині XIX – на початку XX ст. та здійснили перші спроби вивчення біографій і творчої спадщини відомих діячів освіти і педагогіки. Вважаємо, що така рефлексія наближає і обґрунтовує визначення початків формування української педагогічної біографістики.

У статті Н. Гупана «Творча спадщина видатних педагогів у працях українських істориків на рубежі XIX–XX ст.» схарактеризовано студії В. Григоровича про творчість А. Я. Коменського, М. Попруженка – про погляди К. Ушинського, М. Маккавейського – про педагогічні ідеї Л. Толстого, Л. Соколова – про В. Белінського, М. Григоревського – про К. Победоносцева [2]. Цим історикам педагогіки присвячені й інші студії [9; 12].

Однак, з нашого погляду, розв'язання зазначеної у назві статті проблеми потребує особливого підходу до аналізу відповідної наукової літератури. Представлена у таблиці 1 вибірка праць, що з'явилися в Російській імперії, в тому числі на українських землях в останній третині XIX – на початку XX ст., не претендує на вичерпність, але є достатньо репрезентативною й дає підстави стверджувати сам факт виокремлення і формування педагогічної біографістики як напряму гуманітаристики в означених територіальних і хронологічних межах. А при виявленні її «українського сегменту» слід урахувувати місце появи видань та національну приналежність та інші соціально-професійні характеристики авторів. Вивчення цього питання, за даними «Енциклопедичного словника Брокгауза і Єфрона» та інших загальнодоступних завдяки мережі Інтернет довідникових видань (що позбавляє необхідності покликань), дозволяє представити його таким чином.

Більшість зазначених у таблиці авторів були етнічними росіянами та випускниками духовних навчальних закладів Києва, Курська, Чернігова, відтак їхніми керівниками і викладачами. З відомих причин майже усі, видані в Україні праці, були російськомовними. Для переважної частини їхніх авторів, що за духом і свідомістю були представники російської православної церкви, українська національна ідея ніколи не була актуальною.

**Праці про педагогічні персоналії
українських і російських авторів останньої третини
XIX – початку XX ст. (мовою оригіналу, за часом появи)**

Автор	Назва праці, час і місце видання
Марков Н.	Значение Сократа как философа-педагога (в кн.: Дух сократова метода. СПб, 1871. С. 79–150)
Марков Н.	Педагог нового христианского мира славянин Амос Коменский (Чернигов, 1885. 100 с.)
Острогорский В.	Русские педагогические деятели (М., 1887. 88 с.)
Жданов А.	Сократ, как педагог. Очерк по истории педагогики (Х., 1892. 42 с.)
Флоринский Г.	Ян Амос Коменский, друг человечества (Университетские известия. 1892. № 4, ч. 2)
Маккавейский Н.	Педагогика Джона Локка (Труды Киевской духовной академии. 1895. № 5)
Маккавейский Н.	К. Д. Ушинский и его педагогические идеи (К., 1896. 98 с.)
Трефилъев Е.	Николай Иванович Новиков как педагог (Х., 1896. 27 с.)
	Мысли о воспитании и обучении Ф. Рабле и М. Монтеня. С очерком жизни (М., 1896. 129 с.)
	Кант, Иммануил. О педагогике. С портретом Канта и краткой его биографией (пер. с нем. С. Любомудрова, М., 1896. 92 с.)
	Руссо Жан Жак (1712–1778). Эмиль, или О воспитании (пер. с фр. и ст. [П. Петрова] о жизни его и произведениях (М., 1896. 651 с.)
	Мысли о воспитании. С портретом Локка и очерком его жизни и деятельности (пер. с англ.) (М., 1896. 241 с.)
Маккавейский Н.	Педагогика древних отцов и учителей церкви (1897)
	Лингард и Гертруда: Ч. I и II (С портретом Песталоцци и очерком его жизни и деятельности. 1899. 443 с.)
Маккавейский Н.	Педагогические воззрения графа Л. Н. Толстого / Н. К. Маккавейский (К., 1902. 63 с.)
Маккавейский Н.	Педагогические мечты Екатерины Великой и Бецкого (Труды Киевской духовной академии. 1904. № 5)
Маккавейский Н.	Проблемы воспитания по Спенсеру (Труды Киевской духовной академии. 1906. № 7–8)
	Герbart И. Ф. Главнейшие педагогические сочинения (Пер. с нем. с очерком жизни и деятельности Гербарта. М., 1906. 365 с.)
Созанський І.	Духнович (Львів, 1908. 24 с.)
Григоревский М.	Педагогические воззрения К. П. Победоносцева (К. : Ун-т св. Владимира. 1909. 27 с.)
Соколов Л.	В. Г. Белинский в роли педагога (К столетию со дня рождения великого критика. К. 1911)
Маккавейский Н.	Коменский Ян Амос (в кн.: Православная богословская энциклопедия. СПб., 1911. Т. XII. С. 439–448)
	Социальная педагогика. Теория воспитания воли на основе общности / Пауль Наторп ; пер. А. А. Громбаха. СПб, 1911. 360 с.
	Эмиль, или воспитании. Жан-Жак Руссо (пер. фр.). СПб, 1913. 489 с.

Волкович А.	Национальный воспитатель К. Д. Ушинский (СПб., 1913. 235 с.)
Сикорский И.	Н. И. Пирогов, как мыслитель и человек (К., 1910. 13 с.)
Соколов Л.	В. Г. Белинский в роли педагога. К столетию со дня рождения великого критика (К., 1911 г.)
Демков М. И.	Старые и новые педагоги, их жизнь, мысли и труды: очерк деятельности и избранные места из трудов: для учащихся в народных школах (М., 1912. 182 с.)
Григоревский М.	Педагогические заветы Н. И. Пирогова (Ежегодник Глуховского Учительского Института. К., 1913. С. 299–310).
Острогорский А.	Н. И. Пирогов и его педагогические заветы (СПб. 1914. 179 с.)
Лубенец Н.	Фребель и Монтессори (1915)

Отже, можемо констатувати факт зародження і формування в Україні в останній третині XIX – на початку XX ст. наукової педагогічної біографістики передусім за територіальною ознакою, бо за духом і тематично-змістовою спрямованістю вона фактично не відокремлювалася від імперської російської історіографії. Зважаючи на таку ситуацію, спершу з'ясуємо загальний стан справ у цій сфері, а потім схарактеризуємо її «український сегмент».

Російська педагогічна біографістика була орієнтована на вивчення і популяризацію спадщини відомих зарубіжних (передусім Я. А. Коменського) і вітчизняних (К. Ушинський, М. Пирогов) педагогів та педагогічних поглядів античних мислителів і сучасних державних, культурних діячів. Вона представлена різними видами публікацій, які за своїм структурно-змістовим наповненням, як засвідчує вибіркового аналіз, загалом відповідає сучасним підходам до такого роду студій. Біографічна частина подавалася з проекцією на розкриття педагогічних ідей та організаційно-освітньої і просвітницької діяльності діячів.

Як приклад відзначаємо видану 1877 р. словесником і педагогом К. Тимофеевим книгу про Г. Песталоцці. Вона не є автентичним авторським твором, а становить складений на основі германомовних джерел біографічний нарис, що наслідував канони європейської біографії. Ідеї і погляди визначного педагога розкриваються через призму його життєдіяльності [8]. Книга відповідала поглядам частини ліберально налаштованої російської інтелігенції, яка виступала за модернізацію церковно-консервативної системи освіти на основі прогресивних західних ідей.

Також згадаємо написану у типовому стилі історико-педагогічної біографії працю В. Острогорського «Російські педагогічні діячі» (М., 1887), в якій через призму життєдіяльності М. Пирогова, К. Ушинського, М. Корфа аналізуються їхні педагогічні ідеї [4]. Подібний структурно-змістовий характер має ґрунтовна монографія А. Волковича (СПб, 1913). Вона утворює погляд на К. Ушинського як на найвизначнішого російського педагога, що ставиться в один ряд із європейськими

педагогами першої величини [1].

Як досвід підготовки навчальної літератури відзначаємо посібник для учнів народних шкіл М. Демкова (М., 1912) про відомих зарубіжних і російських педагогів минулого й сучасності. Вони подаються у вигляді окремих нарисів через органічний синтез їхнього життя, суспільної й освітньої діяльності та основних ідей педагогічної творчості [3].

Важливим напрямом розвитку педагогічної біографістики у зазначений період стали переклади творів визначних представників європейської педагогічної і філософської думки, зокрема Ж. Ж. Руссо, Дж. Локка, І. Канта, П. Наторпа та ін. (табл. 1). Вони супроводжувалися спеціально підготовленими біографічними нарисами (їхніми авторами часто виступали самі перекладачі, які компілювали зарубіжні джерела), орієнтованими на глибше розуміння педагогічних поглядів та їхньої значущості для сучасного освітньо-виховного процесу. Ідеться, до прикладу, про систематизоване видання основних педагогічних творів (у повному форматі або їхні фрагменти) І. Гербарта. Воно містить докладну, наповнену психологізмом, біографію педагога, яка дає розуміння умов його особистісного становлення і формування творчих ідей (табл. 1).

Отже, російська історико-педагогічна біографістика 70-х рр. XIX – початку XX ст. переживала процес активного формування, зокрема через засвоєння європейського досвіду. На такому тлі виокремлювався «український сегмент», який поступово набирив свого «національного обличчя». При з'ясуванні цієї проблеми передусім урахуємо місце видання твору та інтегрованість автора в українській освітній простір.

Біля витоків формування української наукової педагогічної біографістики стояв М. Маккавейський (1864–1919), уродженець Чернігова, випускник Чернігівської духовної семінарії, відтак Київської духовної академії, де працював на кафедрі педагогіки. Його перу належить близько десяти праць про життя і творчість зарубіжних педагогів (табл. 1), тож його можна вважати зачинателем біографічного напрямку в українській педагогічній компаративістиці.

У найкращих традиціях педагогічної біографістики кінця XIX – початку XX ст. підготовлені книжкові праці М. Маккавейського про К. Ушинського (1896) і Л. Толстого (1902) (табл. 1). Хоча автор лише в загальних рисах представляє біографії й суспільні умови формування діячів, вони цілеспрямовано проєктуються на розкриття їхніх педагогічних ідей і освітньої діяльності. Виходячи із викликів, що стояли перед імперською системою освіти 50–60-х рр. XIX ст., М. Маккавейський високо оцінив К. Ушинського як педагога, що відкрив нову епоху в історії виховання, та визначив його пріоритетні завдання з формування цілісної, моральної особистості. Розроблені визначним педагогом засади народності виховання загалом та релігійного виховання молоді зокрема автор

актуалізував для розв'язання злободенних проблем діяльності сучасної школи. Водночас, М. Маккавейський виступив із критикою змісту навчально-виховного процесу в Яснополянській школі, яку розглядав через призму особистої біографії Л. Толстого і трактував як його як приватну ініціативу. Як представник духовного стану, М. Маккавейський не сприймав ідеї вільного виховання, бо через «відірваність від практики», за його думкою, вони негативно впливали на розвиток учня.

Важливою рисою доробку М. Маккавейського, характерною для тогочасної педагогічної біографістики загалом, є ґрунтовне знання першоджерел, що стосувалися життя і творчості досліджуваних персоналій. Це яскраво проявилось у його праці про Г. Спенсера (табл. 1). Докладно вивчивши умови розвитку англійського суспільства другої половини XIX ст. та біографію і філософсько-соціологічну концепцію визначного мислителя, що знайшла багато прихильників у західному світі, дослідник доводив її нежиттєздатність і насамперед неприйнятність для православної Росії. Отже, від самих початків формування біографічного напрямку в історії педагогіки йому була притаманна ідейна ангажованість, зумовлена панівними ідеологічними канонами і світоглядними переконаннями авторів.

Праці М. Маккавейського про педагогічні та освітньо-реформаторські концепції Я. А. Каменського, Дж. Лока, В. Ратке, інших діячів (табл. 1) також відзначаються присутністю біографічних характеристик та глибоким знанням джерел, що розкривають їхню наукову і суспільну діяльність. Як обізнаний ерудит він підходив до оцінки творчості педагогів з позицій офіційної шкільної системи Російської імперії та ортодоксального православ'я.

У контексті зародження персоналістського напрямку української педагогічної компаративістики відзначаємо працю «Фребель і Монтезорі» (1915) (табл. 1). Хоча ім'я її автора – Н. Лубенець (1855–1936), як теоретика й організатора дошкільного виховання та громадської діячки, достатньо представлене в історії національної педагогічної думки завдяки радянським і сучасним публікаціям, її біографія залишається не повною через брак джерельних матеріалів. Реферована праця, що, до слова, представлена в багатьох бібліографічних покажчиках і педагогічних хрестоматіях, цікава як з позицій педагогічної біографістики (хоча ця частина представлена в ній фрагментарно, вона дає уявлення про життя і діяльність відомих педагогів), так і за форматом презентації виховних систем Фребеля і Монтезорі. Для характеристики їхніх основних компонентів був використаний порівняльний підхід за схожими формулюваннями позицій (приміром: «Сім'я. Мати. Філософія Фребеля» та «Дисципліна у свободі. Сім'я. Мати» [у Монтезорі]) або за однаковими критеріями: «Ігри»; «Природа»; «Ручна праця»; «Школа» тощо.

Серед надбань інших українських авторів виокремлюємо працю «Микола Іванович Новіков як педагог» (Х., 1896) Є. Трефільєва (маємо підстави ідентифікувати його із уродженцем Маріуполя, викладачем Харківської жіночої гімназії К. М. Драшківської (1891–1910), згодом знаним істориком і громадським діячем). Зважаючи на її ювілейний характер, автор стисло анонсував віхи життя російського педагога, якого показує як противника проникнення західних ідей в освітньо-виховне середовище Російської імперії. Він дійшов висновку, що М. Новіков, вивчивши ідеї зарубіжних педагогів, виробив «цілком самостійні, самобутні погляди на виховання», тож, запозичивши від них «усе найкраще», «спромігся уникнути тих крайнощів», які, приміром, пропонував Ж. Ж. Руссо [10, с. 20].

В орбіту формування наукової педагогічної біографістики України включаємо М. Маркова і М. Григоревського, уродженців Курської губернії, вихованців Київської духовної академії, які відіграли помітну роль у розвитку релігійної і педагогічної освіти в Україні. Ще будучи викладачем Воронежської духовної семінарії, М. Марков підготував студію про значення вчення Сократа як філософа-педагога (СПб, 1871), а, перебуваючи на посаді ректора Чернігівської духовної академії, – книгу «Педагог нового християнського світу слов'янин Амос Коменський» (Чернігів, 1885) (табл. 1). У цій праці визначний чеський педагог-гуманіст постає у дещо незвичному для сучасних уявлень образі. Представивши цікаві деталі біографії, зокрема роки дитинства, навчання тощо, автор розглядає підготовку його «Дидактики» у контексті складних церковно-релігійних відносин в Європі XVII ст. та як реакцію на гоніння католицьких фанатиків. Отже, цей класичний твір оцінюється як вагомий здобуток і перемога ідеї слов'янського братерства, тож викладені в ньому педагогічні засади мали слугувати її зміцненню.

Представником консервативного крила в розвитку педагогічної думки України кінця XIX – початку XX ст. виступив М. Григоревський, який у 1905–1913 рр. виконував обов'язки інспектора, ректора, директора різних навчальних закладів (Київської духовної семінарії, Великосорочинської учительської семінарії, Глухівського учительського інституту) та видав низку наукових праць біографічного характеру. Зокрема його «книжечка» про педагогічні погляди обер-прокурора Святійшого Синоду К. Побєдоносцева (К. : Ун-т св. Владимира, 1909) (табл. 1) є зразком «канонізованої біографії», яка в цьому випадку виправдовувала антидемократичні консервативні погляди одіозного діяча. Представивши його «нормативну біографію» з акцентом на «заслуги перед Вітчизною», автор розкриває зміст його праць. Вони відображали погляди реакційної верхівки царської Росії на народні училища, які замість виховання дітей у релігійному дусі буцімто формували в них непокору; на

мету школи, де пріоритетом має бути не навчання грамоти, а формування в учнів родинного і християнського духу; на вимоги до вчителя, якому не варто поліпшувати соціальне становище, бо це може негативно позначитися на його сумлінному ставленні до виконання обов'язків тощо.

У публікації М. Григоревського про педагогічні погляди М. Пирогова (табл. 1) біографічна частина майже відсутня, а творчість розкривається односторонньо, через призму його ідей про релігійне і моральне виховання, яке, за думкою автора, має стати основою формування «дитини з народу».

Ще одним речником ідей російської суспільної і педагогічної думки в освітньо-педагогічному просторі України виступив вихованець Московської духовної академії Л. Соколов, який на початку ХХ ст. викладав у навчальних закладах Києва. Його праця «В. Г. Белінський в ролі педагога» (1911) приурочена сторіччю народження діяча, також слугує прикладом канонізованої біографії, що передбачала чітку фіксацію основних дат, фактів, подій життя, допускала стримані коментарі, але не з'ясування чинників формування особи, проникнення в її внутрішній світ. При цьому автор «мимоволі» популяризував гуманістичні, цілком новаторські для тогочасного освітньо-виховного простору погляди на проблему виховання, адже у рефлексіях відомого російського критика дитина – це не «чиста дошка», а «дерево в зерні», тож дбайливий садівник має розвинути закладені в ній природні можливості, здібності. Мету виховання В. Белінський вбачав у формуванні людяності як вияву цілісної гармонійної людини, а його основним засобом – любов. З таких позицій він критикував офіційну систему виховання, яка орієнтувала або на примус і насилля над особою, або на її підготовку до світського салонного життя, або взагалі не передбачає цілеспрямованого виховного впливу [5]. Такі ідеї виразно дисонували із поглядами adeptів державної системи виховання, які справляли помітний вплив на українську педагогічну думку.

На західноукраїнських землях розвиток педагогічної біографістики в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. мав менші масштаби, але виразний національний характер. Як приклад її типового репрезентативного прояву відзначаємо одну з перших, написаних у жанрі педагогічної біографістики україномовну працю галицького історика І. Созанського «Духнович» (Львів, 1908), у якій автор чітко окреслив основні етапи його життєвого шляху, творчі здобутки й, до слова, чи не вперше вказав на існування культурних зв'язків між українською культурною інтелігенцією Закарпаття та Галичини [6].

Формування «біографічного інформаційного ресурсу» українських діячів започаткували періодичні видання Галичини. Зокрема, щорічник «Ілюстрований календар Товариства «Просвіта» у 90-х рр. ХІХ ст. вів рубрику «Замітні русини», де вони у форматі окремих нарисів

репрезентувалися за певною схемою: життєпис, суспільна праця, творчі здобутки тощо. До прикладу, у річнику на 1893 р. у ньому помістили біографічні нариси про відомих українських педагогів і просвітителів Н. Вахнянина, Д. Гладилевича, О. Партицького, Г. Врецьону, О. Потєбню, Я. Кухаренка. Сучасні академічні видання відносять багатьох із них до плеяди визначних персоналій української педагогіки [11].

Отже, в останній третині XIX – на початку XX ст. відбувається складний, до певної міри суперечливий процес формування української педагогічної біографістики. Його визначальною тенденцією стало виокремлення із російського «біографічного контенту», що за панівних у Наддніпрянщині в зазначений період суспільно-політичних умов відбувалася мляво й невиразно. Більшість дослідників педагогічних персоналій були представниками Російської православної церкви (зокрема й уродженцями Росії), які обіймали високі посади в керівництві духовними навчальними закладами на українських землях, тому апріорі виступали захисниками самодержавства та стримано, переважно критично ставилися до західних педагогічних ідей. При цьому варто визнати: представники ліберальної інтелігенції самої Росії, зокрема й через переклади творчої спадщини та ґрунтовні біографічні нариси про відомих зарубіжних педагогів, сприяли популяризації їхніх ідей в імперському культурно-освітньому середовищі. За таких обставин з'являється національно орієнтований «струмінь» педагогічної біографістики на західноукраїнських землях, який, однак, формується не стільки в площині педагогічної думки, скільки у форматі просвітництва з метою популяризації творчої і громадсько-культурної діяльності знаних діячів українського національного руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкович А. Национальный воспитатель К. Д. Ушинский. – СПб., 1913. – 235 с.
2. Гупан Н. М. Творча спадщина видатних педагогів у працях українських істориків на рубежі XIX–XX ст. / Н. М. Гупан // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 113–121.
3. Демков М. И. Старые и новые педагоги, их жизнь, мысли и труды: очерк деятельности и избранные места из трудов прежних и новых, иностранных и русских педагогов: для учащихся и учащихся в народных школах / М. И. Демков. – М., 1912. – 182 с.
4. Острогорский В. Русские педагогические деятели / В. Острогорский. – М., 1887. – 88 с.
5. Соколов Л. А. Белинский в роли педагога. Дон-Кихот русской жизни. (Памяти В. Г. Белинского). 1811 г. – 30 мая 1911 г. / Л. А. Соколов. – К., 1911. – 72 с.

6. Созанський І. О. Духнович / І. О. Созанський. – Львів, 1908. – 24 с.
7. Сухомлинська О. В. Передне слово // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн., кн. перша Х–ХІХ століття / за ред. В. О. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 3–8.
8. Тимофеев К. Генрих Песталоцци, знаменитый швейцарский педагог: биографический очерк составленный из немецких источников. 2-е изд. – Санкт-Петербург : Изд. Д. Ф. Федорова, 1877. – 150 с.
9. Тонконог І. В. Ідеї педагогічної майстерності вчителя в педагогічній спадщині М. С. Григоревського (1872–?) / І. В. Тонконог // Психолого-педагогічні науки. 2016. – № 2. – С. 189–194.
10. Трефильев Е. Николай Иванович Новиков как педагог / И. Трефильев. – Х., 1896. – 27 с.
11. Українська педагогіка в персоналіях : у двох кн., кн. перша Х–ХІХ століття / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 621 с.
12. Хмельницька О. С. Освітня діяльність і педагогічні погляди М. К. Маккавейського (1890–1919 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. С. Хмельницька. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – 20 с.